

Vad är nyliberalism

Nyliberalism har som politisk doktrin och ekonomisk teori alltid varit nära förbundna med varandra. Båda har sin utgångspunkt i John Lockes formulering av en politisk filosofi utifrån en teori om naturliga rättigheter – där om människan har rätt till sig själv, hon också enligt Locke har rätt till den egendom som följer av hennes arbetsinsats, förutsatt att det inte inkräktar på andras rättigheter. Även om det klart ligger nära för den neoklassiska nationalekonomin – med sin syn på människor som i grunden egoistiska ”homo oeconomicus” – att hamna i nyliberala positioner, och även om inflytandet från den ekonomiska teorin under senare år gjort sig speciellt märkbart, kan man dock inte – som man tyvärr ofta gör i den svenska politiska debatten – inskränka nyliberalismen till att vara en snäv ekonomisk doktrin.

Man kan i princip säga att det i dag existerar två olika slags nyliberalism. Dels har vi en *libertariansk tradition* – från Aristoteles och John Locke till Ayn Rand, Eric Mack, Tibor Machan, Murray Rothbard, David Friedman och Robert Nozick – som utgår från ett naturrättsbaserat rättighetsperspektiv och som har en mer filosofisk snarare än ekonomisk-teoretisk utgångspunkt. Dels har vi en *ekonomistisk tradition* – från Adam Smith och John Stuart Mill till Ludwig von Mises, Friedrich von Hayek, Milton Friedman och James Buchanan – som framför allt rättfärdigar fria marknader och kapitalism med effektivitetsargument. För dessa har friheten främst ett instrumentellt värde och är önskvärd bara i den utsträckning den leder till de önskade konsekvenser som uppstår när marknader får sköta sig själva med minsta möjliga statliga inblandning. (För presentationer av dessa båda traditionslinjer inom nyliberalismen se t ex David Boaz (ed) *The Libertarian Reader* The Free Press 1997 och Nicolai Juul Foss (red) *Etik, marked og stat* Handelshøjskolens Forlag 1992)

Jag ska nedan närmare presentera och kritiskt granska dessa två nyliberala traditioner.

Den libertarianska traditionen

Nozicks arbete *Anarchy, State, and Utopia* (1974) är helt klart det mest centrala i den moderna libertarianska traditionen. Jag ska därför inskränka min genomgång av denna till att analysera några av de bärande idéerna i Nozicks arbete. Det har märkbara influenser från Locke, och dess centrala frågeställning är om det går att förena frihet med de vanligaste uppfattningarna om jämlikhet och rättvisa.

Nozicks rättighetsteori

Nozicks teori baseras på vad han menar vara historiskt legitimt förvärvade rättigheter. Enligt denna ska en fördelnings rättvisekaraktär bedömas utifrån hur den uppstod och inte utifrån dess resultat. Nozick menar att en fördelning är rättvis om den kommit till på rätt sätt – det vill säga utan att kränka någons rättigheter.

Varför måste vi acceptera rättigheternas särställning? Är det verkligen rätt att behandla rättigheter som okränkbara oberoende av dess konsekvenser? I verkliga livet inträffar ofta kraftiga omfördelningar (t ex via marknaden) av livsmöjligheter utan att legitima rättigheter kränks. Vissa blir arbetslösa, andra får gå från sina hem, ytterligare andra svälter, etc. Varför måste detta accepteras, och i vilket avseende är det i så fall rätt? Nozick måste inta en mycket fast hållning i dessa frågor eftersom hans konsekvensoberoende rättighetssyn annars skulle kollapsa fullständigt. Procedurargument tillåter inga undantag. Rättigheter

och frihet är klart viktiga, och hänsynstagande till dessa värden bör därför göras vid en bedömning av exempelvis en fördelnings konsekvenser. Men de får inte betraktas som absolut okränkbara begränsningar. Också de institutioner som Nozick försöker legitimera med sin teori – främst den fria marknaden – måste därför beaktas ur en konsekvenssynpunkt. För att bedöma marknadens värde måste vi förstå mer fundamentala samhällsliga värden som välmående, frihet och rättvisa.

Nozick vänder sig mot en uppfattning som många rättviseteoretiker har, nämligen att det man på något vis ska försöka fördela är en given kaka, och att man kan behandla detta "kakdelningsproblem" oberoende av *vem* som producerat kakan och *hur*. Enligt Nozick kan man inte dela upp problemet i två av varandra oberoende delar. Kakan har tillverkats av individer, och dessa har rättigheter knutna till kakan.

Utgångspunkten för Nozicks rättighetsteori är att varje individ har rättigheter till sig själv och att individen i detta avseende är unik. Med denna grundläggande rättighet följer också frihets- och egendomsrättigheter. Att rättighetslistan inte är digrare är ingen tillfällighet. Nozick kan ju inte gärna utsträcka rättigheterna till att omfatta exempelvis välfärd utan att göra sin teori inkonsistent. Nozick ger häpnadsväckande nog aldrig någon grund för sin självvägandeprincip, utan nöjer sig med att åberopa Locke som auktoritet och avstår från att ge något som ens påminner om en tillfredsställande förklaring.

De avledda rättigheterna uppkommer genom att "någon blandar sitt arbete" i ett "icke ägt föremål" och följer av att man "äger sitt arbete" (*Anarchy, State and Utopia* s 200). Men varför ska en individs äganderätt gälla *hela* värdet av föremålet som hans arbete blandas med? Varför gäller äganderätten inte bara det ytterligare värde som ens arbete har tillfört föremålet? Nozick ger inget övertygande svar, utan hänvisar bara till Lockes förbehåll att det ska finnas "tillräckligt och lika bra kvar för andra". Nozick tolkar detta så att om

tillägnande av ett icke ägt föremål försämrar andras situation bryts detta förbehåll.

Jämfört med Lockes formulering är Nozicks mindre sträng. Där Locke menar att det måste finnas "tillräckligt och lika bra" kvar åt andra, nöjer sig Nozick med att stipulera att tillägnandet inte försämrar för någon jämfört med om man fortsatt hade kunnat använda föremålet. Och även om förbehållet skulle kränkas, så menar Nozick att det kan kompenseras, "förutsatt att [kränkaren] gottgör de andra så att deras situation inte förändras därigenom." (a a s 205) Detta innebär att Nozicks förbehåll kan vara uppfyllt även när en individ får det sämre på grund av en tillägnelse, om han på annat sätt kompenseras tillräckligt. Men hur kan man vara säker på att compensationen är tillräcklig?

Det finns en grundläggande svaghet i hela Nozicks argumentation kring försvaret av den privata äganderätten och dess okränkbarhet. Om egendom förvärvas utan *fysiskt* våld skulle den vara tvångsfri i enlighet med de libertarianska kraven. Men detta kan inte vara en utgångspunkt för resonemanget utan måste vara en slutsats. Så icke hos Nozick. Överhuvudtaget är Nozicks definition av "tvång" märklig. Om en brottsling med rätta hamnat i fängelse, så är han enligt Nozicks sätt att se det inte tvingad att stanna kvar i fängelse. Ett sådant dribblande med begrepp förvirrar mer än det klargör. När Nozick diskuterar sitt lockeska förbehåll föresvävar det honom aldrig att en persons tillägnelse kan inskränka en annan persons frihet genom att egendomsägaren får större möjligheter att diktera den andres livs- och arbetsvillkor. Nozick hävdar att äganderätter inte inskränker friheten eftersom de är giltiga rättigheter. Men givet frihetens särställning i hans teori, måste rimligtvis frågan om rättigheterna inskränker på friheten besvaras *innan* man kan hävda att de är giltiga. Det tvång som existerar i den kapitalistiska relationen är ett strukturellt tvång som emanerar ur en grupps exklusiva ägande och kontroll över resurser. Hur dessa resurser historiskt kom att tillhöra denna grupp är ur rättvisesynpunkt mindre relevant.

Enligt Nozick inkräktar alla samhällets försök att påverka välfärden på friheten. Men gör den verkligen det? På universitetet har vi exempelvis lärartjänster som innehas av olika personer i enlighet med vissa kriterier (mönster) - förtjänst, duglighet etc. Att vi hindrar dessa innehavare att testamentera bort sina lektorat eller professurer är svårt att uppfatta som en inskränkning av deras frihet. För att visa att mönstren rubbar friheten måste Nozick först visa att vi har rätt att göra precis vilka överföringar vi vill. Men då blir inte friheten längre fundamental. Detta är symptomatiskt för hela Nozicks projekt. Han vill förena äganderätter och frihet. Dessa är dock svårförenliga och i sista hand får därför friheten stryka på foten i Nozicks teori.

Den frihetliga libertarianismen

Många nyliberaler erkänner idag att Nozicks teori inte förmår övertyga. De menar att man i stället borde fatta nyliberalismen som en teori om ömsesidig nytta (se t ex David Gauthier *Morals by Agreement* Oxford University Press 1986) eller som en teori om frihet (för ett svenskt exempel se Johan Norberg *Den svenska liberalismens historia* Timbro 1998). Framför allt den senare har blivit vanlig under 1990-talet och argumenterar för att det fria marknadssamhället innebär större frihet än något annat existerande alternativ. Teorin bygger dock på en allvarlig felsyn. Det är inte abstrakt *frihet* det handlar om utan snarare vilka *friheter* och intressen som är viktiga och som man anser bör främjas. Det är skillnad på att inskränka vår frihet att framföra fordon i höga hastigheter i tätbebyggda områden och att inskränka vår yttrandefrihet. Den senare friheten är helt enkelt så mycket viktigare och väsentlig för att vi ska kunna förverkliga oss själva och våra fundamentala livsprojekt.

Idéhistorikern Johan Norberg går t ex i *Fullständiga rättigheter* (Timbro 1999) till angrepp mot åsikten att vi som medborgare kan ha andra rättigheter än "yttrandefrihet, religionsfrihet och äganderätt". Sociala rättigheter – rätt till sjukvård, utbildning, arbete och välfärd – är inga "verkliga" mänskliga rättigheter. Att hävda något annat leder enligt Norberg bara till en farlig ansvällning av statlig överhet och till att rättigheternas status "devalveras", gör språket "fattigare" och förvandlar ovillkorliga krav "till intet förpliktigande babbel".

Norberg är en ivrig förespråkare för libertarianism. Denna har som vi sett sin utgångspunkt i en formulering av en teori om naturliga rättigheter där "mänskliga/naturliga rättigheter" uppfattas som heliga. Varför vi måste acceptera dessa rättigheters särställning framgår inte. Rättigheter och friheter möjliggör förverkligande av våra livsplaner och idéer om det goda livet. Men de får inte – som nobelpristagaren i ekonomi Amartya Sen påpekat – betraktas som absolut okränkbara begränsningar.

Rättigheter och frihet hänger självklart samman. Därför vill Norberg inskränka betydelsen av begreppet frihet till att bara avse negativ frihet – avsaknad av tvång. Men det är inte vilket slags tvång som helst. Nej, det är bara om människor utövar tvång som friheten kan sägas vara inskränkt. Om samhällsstruktur och egendomsförhållanden berövar människor möjlighet till mat, utbildning och trygghet inskränks minsann ingens frihet. Att avsaknaden av egendom inte bara begränsar den egendomslöses självbestämmande utan också gör honom till ett medel för andras mål föresvävar aldrig libertarianen. Lika lite som att någras äganderätt inskränker andras frihet.

För libertarianer är varje omfördelning av välfärd som åsidosätter egendomsrätten oförsvarlig. Men varför ska egendomsrätten överordnas vår rätt till sjukvård, utbildning och hälsa? Att trygga möjligheter till ett anständigt liv kan kräva omfördelning, och meningsfull frihet förutsätter att vi kan utveckla

våra förmågor och har del i välfärden. Frihet måste handla om något mer än egendom.

Det kan kanske vara intressant att se vad Sen har att säga om Norbergs och andra libertarianers idéer om rättigheter och marknadsekonomins saliggörande effekter. Sen har nämligen i flera sammanhang granskat de libertarianska teorierna och deras rättighetsbaserade etik och kritiserat dem för att ge en alldeles för enkel och endimensionell lösning på komplexa samhällsmoraliska problem. Framför allt menar Sen att libertarianer inte kan ge trovärdiga svar på hur man ska hantera situationer där rättigheter och frihet är ömsesidigt beroende av varandra. Deras pliktetik måste kompletteras med konsekvensvärderingar för att kunna ge en korrekt formulering av rättigheter och frihet. Låt oss ta ett exempel. Om A kränker B:s frihet genom att misshandla honom, är inte C skyldig att hindra A och har inte C rätt att t ex kränka D:s rättigheter genom att tillfälligt "låna" hans bil för att skyndsamt rädda undan B från misshandeln? Inte enligt libertarianismen, eftersom C inte är förpliktad att undsätta B och är skyldig att inte kränka D:s rättigheter. Att underlåta att handla i en sådan situation kränker enligt Norberg inte någons frihet. Med en sådan syn kan man argumentera för att den rike har rätt att festa på kaviar och champagne medan den fattiga kvinnan svälter vid hans grindar. Hon skulle inte ens få ta smulorna från hans bord om detta berövade honom något av hans frihet. Ett sådant "liberalt fri- och rättighetssystem" är föga trovärdigt.

Sen har med exempel hämtade från bl a sin forskning om fattigdom och svältkatastrofer försökt visa att libertarianernas konsekvensberoende synsätt i grunden är missvisande. Hungersnöd och svält kan uppstå även i samhällen vars rättighetssystem i stora drag skulle motsvara den libertarianska teorin. Om följderna av tilldelningar av rättigheter blir svält och hungersnöd måste dessa fruktansvärda följder leda till ett ifrågasättande av rättighetssystemets moraliska berättigande. Frihetsrättigheter och äganderättsregler har ingen självklart övergripande prioritet när vi ställs inför frågor om liv och död.

Libertarianism och välfärdssamhälle är oförenliga. Marknaden och inskränkta konstitutionella rättigheter kan inte garantera uppfyllandet av grundläggande individuella och sociala mål som vi alla värdesätter. Att tillbakavisa libertarianismens framtidsdrömmar om Marknadens tusenåriga frihetsrike är nödvändigt om vi verkligen vill försvara ett samhälle där *allas* mänskliga rättigheter upprätthålls.

Libertarianer har alltid varit noga med att inskränka människors rättigheter till att främst handla om den egna äganderätten och friheten att få sköta sig själv. Enligt Norberg är rättigheter och frihet främst en fråga om att "slippa ha att göra med myndigheterna", att få "leva i frihet från statsingrepp". Kanske är detta frihet för Marknadens övermänniskor och fallskärmsdirektörer. Men för alla oss andra, vi som inte accepterar nyliberalernas omvärdering av alla värden? För gamla, sjuka och fattiga? Upplever uteliggaren det verkligen som en frihetsinskränkning att kommunen försöker förse honom med en hygglig bostad? Var det verkligen en frihetsinskränkning som gjorde det möjligt för den fattige arbetargrabben från Backarna att via en frikostig utbildningspolitik bli doktor flera gånger om? Är det inte mer troligt att deras verkliga frihet ökade och att de känner tacksamhet och stolthet över de som en gång byggde upp det välfärdssamhälle som – trots vackra ord och tomma fraser om frihet – Norberg och hans nyliberala gelikar är ute efter att rasera?

Statsingripanden innebär inte nödvändigtvis frihetsinskränkningar. Tvärtom kan de innebära en ökning och möjliggörande av verklig frihet. Att bara prata om abstrakt frihet betyder inget, förpliktar inget. Vad som verkligen betyder något är våra förmågor. För vad har den rörelsehandikappade för glädje av rörelsefrihet om ingen möjliggör för honom att utnyttja denna frihet? Vad har vi för glädje av pressfrihet om det inte finns tidningar och tidskrifter i vilka vi kan framföra våra åsikter? Vid välfärdsbedömningar bör man lägga större vikt vid positiv frihet (förmågan att uppnå eftersträfvade mål) istället för bara negativ frihet (frånvaron av yttre begränsningar). Välfärden förstås bäst i termer av

förmåga. Positiv frihet är ett slags förmåga att fungera som har ett direkt egenvärde, medan de resurser som kan öka denna förmåga enbart får ett instrumentellt värde i den mån de hjälper oss att uppnå det vi verkligen sätter värde på – vår förmåga att fungera i olika sammanhang. Det är inte varuinnehav eller upplevd tillfredsställelse som i första hand ger mått på välbefinnande, utan vår förmåga att tillgodogöra och använda oss av våra tillgångar. Det som gör att vi värdesätter vår bil är inte det faktum att vi kanske äger den, utan att vi kan bruka den för att ta oss dit vi vill komma. Även om frihet är något viktigt är det inte den *i sig* vi eftersträvar.

De frihetliga libertarianerna kallar sin frihetsdyrkan för liberal. Men med deras syn på frihet kan en Adolf Hedin, Karl Staaff eller Bertil Ohlin inte längre räknas till det liberala lägret. Kanske borde detta få oss att undra vad det är för slags liberalism som libertarianerna förespråkar. Att som många av dessa försöka omdefiniera en inhuman libertarianism och kalla den för liberalism är en ovärdig lek med ord. Låt oss kalla saker och ting vid deras rätta namn. Nazism blir inte mer rumsren för att man kallar den fosterlandskärlek. Stalinism blir inte mindre tilltalande för att den kallas socialism i ett land. Lika lite blir libertarianism mer rumsren för att man försöker omdefiniera den till något den inte är – liberalism.

Libertarianer är blinda för att någras äganderätter kan inskränka andras frihet och att avsaknaden av egendom inte bara begränsar den egendomslöses självbestämmande utan också gör honom till ett medel för andras frihet. På detta svarar de att ju mer resurser som finns i ett samhälle, ju mer "investerar den rike sitt kapital till att effektivisera produktionen" och desto rikare blir samhällets medlemmar. I det "liberala" samhället länkas "den rikes egenintresse in i ömsesidigt fruktbringande banor".

Nu är det ju kanske inte bara kakans storlek det gäller, utan också hur den fördelas. De svenska löntagarnas genomsnittliga inkomster har de senaste tjugo åren ökat med 20 procent medan intäkterna på kapital under samma tidsperiod

ökat med 2 000 procent. Man kommer nog inte ifrån att det senare har en viss inverkan på de förras uppfattning av äganderätternas berättigande.

Tyvärr visar sig libertarianer i debatter oftast vara lika inkonsekventa och förvirrade som alla andra högröstade nyliberala marknadsapologeter. Först säger man att fri- och rättigheterna ska ha ett egenvärde – att de är heliga, okränkbara trumfkort. När man då visar på att detta leder till ohållbara konsekvenser i form av bristande jämlikhet och begränsat självbestämmande för de egendomslösa, retirerar man till en ekonomistisk ståndpunkt. Då ska privat ägande, marknad och fri konkurrens istället försvaras med utilitaristiskt färgade nyttoargument om att rättigheterna "på det stora hela ger goda konsekvenser", att tillväxten ökar, eller något liknande. Marknadens makt görs helig i den ekonomiska effektivitetens namn. Om fattiga, sjuka och förtryckta bara väntar tillräckligt länge så faller – i enlighet med John Kenneth Galbraiths sk hästskitsteorem – rikedomens frukter även på dem. Strunta i att lönen sjunker. Strunta i att otryggheten och stressen på arbetet ökar. I Marknadens tusenåriga himmelrike får du äta av samma paj som fallskärmsdirektörerna. Amen.

Men man kan inte sitta på två stolar samtidigt. Man måste välja om man inte vill falla emellan. Antingen får man stå fast vid fri- och rättigheternas egenvärde – som Rand, Locke och Nozick – eller försvara laissez-fairekapitalismen med argumentet ekonomisk effektivitet – som Hayek och Friedman. Båda argumentationslinjerna är förvisso lika svaga, men har fördelen av att åtminstone vara konsekventa och klara. I motsats till den Kajsa Wargstrategi – "man tager vad man haver" – som en del svenska libertarianer använder sig av.

Libertarianer ondgör sig ofta över att deras kritiker menar att nyliberalismens förnekande av att ojämlika omständigheter skapar orättvisa är cyniskt. Men är det verkligen så uppseendeväckande? Låt mig få citera en riktig – prefixlös – liberal, Isaiah Berlin, som i sin klassiska bok om frihet, *Four Essays on Liberty*, skriver: "Vargarnas frihet har ofta betytt fårens död. Den ekonomiska individualismens och ohämmade kapitalistiska konkurrensens blodbesudlade

historia behöver inte särskilt understrykas ... Den obegränsade laissez-faire-politiken och de sociala och juridiska system som tillät och uppmuntrade den ledde till brutala kränkningar av friheten ... Sådana system uppfyller inte de minimiförutsättningar som krävs för att något meningsfullt mått av frihet skall kunna utövas av individer eller grupper och utan vilket en sådan frihet är av begränsat eller inget värde för dem som teoretiskt kanske besitter den." Så talar en liberal som vi alla – inklusive Johan Norberg och andra svenska libertarianer – borde ha något att lära av.

Att försvara äganderätten med hänvisning till en övergripande frihetsprincip går inte. Därför kan man inte heller försvara det fria marknadssamhället med någon sådan princip. Om fria marknader leder till större frihet eller inte beror på vad för slags frihet vi talar om och hur friheten definieras. Privat äganderätt inskränker vissa människors frihet och välfärdsstaten kan på motsvarande vis både skapa och begränsa människors frihet. Det är cyniskt att förneka att ojämlika omständigheter skapar orättvisa och dessa frihetsdyrkande nyliberalers försök att visa att resurslöshet och fattigdom inte är en inskränkning i friheten visar bara hur svagt deras försvar av den fria marknaden är.

Libertarianismens bankrutt

Den rättighetsbaserade nyliberalismen – libertarianismen – är i grunden en politisk-ekonomisk filosofi som försvarar marknadens frihet och uppfattar alla försök till socialpolitik och skattefinansierad samhällelig omfördelning som en kränkning av oförytterliga mänskliga rättigheter. Dessa rättigheter är så starka och vittgående att statlig inblandning jämförelsevis jämställs med tvångsarbete och stöld. Om var och en har rätt till sin egendom så är den fördelning som uppstår via marknadens fria byten rättvis och kräver därför inte någon omfördelningspolitik.

Staten ska vara en minimal nattväktarstat – underordnad marknaden – och utan andra ambitioner än att upprätthålla lag och ordning.

Att avsaknaden av egendom inte bara begränsar den egendomslöses självbestämmande utan också gör honom till ett medel för andras mål föresvävar aldrig nyliberalen. Lika lite som att någras äganderätt inskränker andras frihet. Fixeringen vid negativa skyldigheter som att inte kränka liv och egendom gör nyliberalismen blind för våra positiva skyldigheter att aktivt bistå behövande medmänniskor.

Att den nyliberala rättighetskatalogen inte omfattar andra rättigheter än frihet och egendom är ingen tillfällighet. Skulle den utsträckas att också omfatta exempelvis välfärd skulle teorin bli motsägelsefull eftersom egendomsrätten inte längre självklart skulle kunna sägas vara överordnad välfärden. För nyliberalen är varje välfärdsomfördelning som åsidosätter egendomsrätten oförsvarlig. Men varför ska egendomsrätten överordnas vår rätt till sjukvård, utbildning och hälsa? För de nyliberala elitisternas undantagsmänniskor är det kanske självklart. För oss andra är det lika självklart att tryggheten av möjligheter till ett anständigt liv kan kräva omfördelning och att meningsfull frihet förutsätter att vi kan utveckla våra förmågor och har del i välfärden. Frihet måste handla om något mer än egendom. Den handlar inte bara om avsaknad av tvång, utan om att skapa lika förutsättningar för att alla ska kunna leva ett gott liv.

Den ekonomistiska traditionen

Inom den ekonomistiska traditionen försvaras inte privat ägande, marknad och fri konkurrens med argument baserade på en teori om ursprunglig rätt, utan med mer utilitaristiskt färgade nyttoargument. Traditionens olika manifestationer fram till våra dagars nyösterrikare och monetarister tar alla sin utgångspunkt i Adam Smiths diskussion om den "osynliga handen" och den "naturliga friheten".

Adam Smith och den osynliga handen

Adam Smith var liksom andra skotska upplysningsfilosofer starkt påverkad av naturrättsfilosofin. Locke hade under inflytande från Hugo Grotius och Samuel von Pufendorf betonat individens naturliga frihet och rätt gentemot staten. För Smith innebar naturlig frihet bland annat att individen själv skulle få bestämma vilket yrke han skulle sysselsätta sig i och var han skulle bo. Det innefattade också fri handel inom och utom landets gränser. Individen har rätt att skydda sig själv, sin frihet och sin ära från angrepp. Samhällets rättssystem ska försvara dessa individens naturliga rättigheter. Smith fördömer därför i sitt huvudarbete *Wealth of Nations* (1776) i starka och målande ordalag den feodala livegenskapen i Europa och det nordamerikanska slaveriet. Däremot behöver skatter och arbetarskyddslagstiftning inte innebära ett kränkande av våra naturliga friheter, så länge de opartiskt kan begrundas utifrån goda överväganden.

Smith förenade Lockes politiska liberalism med sin egen ekonomiska liberalism. För många samtida och efterkommande blev han på så vis kapitalismens och den fria marknadsekonomins store profet.

Men Smith var ingen dogmatisk frihetsförespråkare som såg friheten som en helig ko. Frihet var grundprincipen, men där så krävdes för samhällets och individens bästa kunde han tänka sig frihetsinskränkningar. Smith var ingen förespråkare för en inskränkt nattväktarstat. Han var liberal i den meningen att om staten ska göra ingrepp så måste dessa vara väl motiverade. Men han hade ingen naiv tro på att marknadens självreglerande krafter automatiskt skulle skapa ett samhällsekonomiskt optimum om de får råda oinskränkt.

Normalt förelåg dock ingen motsättning mellan individens egenintresse och samhällets bästa. Om vi bara lät vår medfödda benägenhet att göra affärer få fritt

utlopp skulle nationens rikedom växa, även om vi när vi handlar bara vädjar till människors egennytta på ett sätt som gagnar oss själva.

Det är inte av slaktarens, bryggarens eller bagarens godhet som vi förväntar oss vår middag, utan av deras omtanke om sitt eget intresse. Vi vädjar, inte till deras människovänlighet utan till deras egennytta och talar aldrig med dem om våra egna behov utan om deras vinning.

(Den osynliga handen. Adam Smith i urval Ratio 1994 s 29–30.)

När individen bara ser till sina egna intressen är det som om "han leds i detta ... av en osynlig hand till att främja ett ändamål som inte har haft någon del i hans syfte". Egenintresset av att öka den egna inkomsten leder till att hela samhällets inkomst blir så stor som möjligt.

Principen om den osynliga handen gjorde dock inte att Smith blundade för behovet av en mer synlig hand när så krävdes. När den naturliga friheten äventyrade samhällets existens och välfärd måste den inskränkas. Enligt Smith är arbetsdelning och handel inte alltid till fördel för alla inblandade parter. Den osynliga handen är inte ofelbar. Ibland darrar den till och då måste samhället (staten) ingripa.

Harmonieekonomerna

I Frankrike kom Adam Smiths idéer under 1800-talet att spridas genom Jean-Baptiste Says formulering av dem i *Traité d'économie politique* (1803).

Say hävdade bland annat att det var omöjligt att ekonomin skulle kunna hamna i en generell överproduktionskris. Enligt Say antogs utbudet skapa sin egen efterfrågan och att man i en enskild sektor av ekonomin möjligen kunde få avsättningsproblem (partiell överproduktion), men i samhällsekonomin som helhet var detta en omöjlighet. Alla inkomster gick till konsumtion. Skulle

någon få problem att avsätta sina produkter kompenserades detta av andras ökade avsättningsmöjligheter. Marknadsekonomin korrigerade automatiskt självdelen partiella överproduktionen.

Say var utvecklingsoptimist med stark tro på teknologi, vetenskap och rationellt tänkande. Han uppfattade den existerande sociala ordningen som en harmonisk helhet där alla delar naturligt tog sin plats och fick sin rättvisa ersättning. Denna harmonisyn kom inte bara till uttryck i hans syn på den krisfria kapitalistiska ekonomin, utan genomsyrade allt han skrev inom ekonomin. Hans stora efterföljare skulle bli Henry Carey och Frédéric Bastiat vilka år 1850 kom ut med sina arbeten *The Harmony of Interests* respektive *Harmonies Économiques*.

Harmonieekonomernas grundtanke var att om bara de ekonomiska krafterna och den fria konkurrensen fick fritt spelrum så skulle man uppnå en ekonomisk jämvikt, kännetecknad av en fullständig harmoni mellan samhällets olika klasser och intressen. Harmonitanken hade tidigare funnits bland naturrättsinspirerade ekonomer som t ex fysiokraterna. Det nya här är att harmonin inte tänks som något företablerat, utan som ett *resultat* av den fria marknadsekonomin. Den fria konkurrensen skulle automatiskt leda till inte bara en maximal produktion utan också en rättvis och optimal fördelning.

Bastiat ville med sin harmonilära bekämpa både socialism och protektionism. Mot dessa "exploateringsystem" ställer han den av den fria marknadsekonomin automatiskt skapade rättvisan. Får bara produktionsfaktorererna fritt bytas och samverka i produktionen ökar allas inkomster och välstånd. Eftersom alla levde i den bästa av alla världar behövdes inte heller några som helst socialpolitiska insatser. Någon verklig analytisk bevisning av alla dessa trossatser presteras dock inte.

Careys allmänna teori är i stor utsträckning densamma som Bastiats, men bygger i hög grad på erfarenheterna från USA:s nybyggerperiod och dess av den kontinuerliga expansionen befrämjade utvecklingsoptimism. Det

framåtskridande kapitalistiska samhället leder till att en allt större befolkning använder alltmer kapital och jord och uppvisar en allt större inkomstutjämning.

Några större teoretiska landvinningar representerade väl inte dessa, enligt Marx, 'vulgärekonomiska apologeter'. Men de bidrog tillsammans med näringslivets 'manchesterliberaler' vid mitten av 1800-talet till att den ekonomiska och politiska liberalismen i allt högre grad smälte samman och att den politiska konservatismen i huvudsak anammade den ekonomiska liberalismen.

Monetarismen

Efter framgångsperioden på 1950- och 1960-talen började problemen torna upp sig för keynesianismen, som hade dominerat det nationalekonomiska tänkandet sedan 1930-talet. På 1970-talet började tillväxten mattas, vi fick återkommande kriser och framför allt blev stagflation – samtidig inflation och arbetslöshet – ett permanent fenomen. Keynesianismen utsattes för allt hårdare kritik och monetaristerna inledde sin teoretiska motrevolution.

Den ledande Chicagoekonomen och nyliberale marknadsförkämpan Milton Friedman blev snabbt monetarismens stora namn. Han hade redan på 1940-talet kritiserat den keynesianska politiken för att den skulle leda till en ökad inflation. Friedman ville som den 'gamla tidens' ekonomer ha en balanserad budget, restriktiv finans- och penningpolitik samt en så liten offentlig sektor som möjligt. 1962 gav han ut boken *Kapitalism och frihet* där han gick till stormangrepp mot keynesianismens 'smygsocialisering' av det kapitalistiska samhället. På 1970-talet blev han ombedd av militärjuntan i Chile att hjälpa till med saneringen av ekonomin och utformandet av en ny ekonomisk politik.

Friedman såg i likhet med andra Chicagoekonomerna en fara i den ökade statsinterventionism som keynesianismen medförde. Han menade att expansiv finanspolitik var första steget mot socialism, och att statens agerande inverkar

menligt på den fria marknadens funktionssätt. För att upprätthålla prisstabilitet och full sysselsättning bör därför statens engagemang inskränka sig till att öka penningmängden i takt med ekonomins potentiella tillväxttakt. Det var denna norm som gav monetarismen dess namn.

Monetaristerna antar att individerna har förväntningar som anpassar sig över tiden. Man lär av historien och kan förutse inflationsföljderna av en expansiv ekonomisk politik. I en situation med hög arbetslöshet kan man visserligen minska arbetslösheten temporärt genom att föra en expansiv ekonomisk politik. Men i takt med att expansionspolitiken leder till högre nominallöner och inflation kommer löntagarna att försöka kompensera sig med ännu högre lönekrav. Företagen minskar i motsvarande grad sin efterfrågan på arbetskraft. Likt en självuppfyllande profetia sätter förväntningsinflationen i gång en process som leder till att arbetslösheten återgår till sin tidigare, högre nivå. På lång sikt kommer det därför inte att finnas någon ”trade off” mellan inflation och arbetslöshet, utan arbetslösheten kommer att ligga på den så kallade naturliga arbetslöshetsnivån – en nivå som är förenlig med en stabil inflationsnivå.

Alla försök att minska arbetslösheten till en nivå under denna leder ofelbart till inflation. På kort sikt kan man få positiva effekter av en expansionspolitik, men dessa kommer sig av felaktiga förväntningar om inflationen. När dessa efter en tid nödvändigt rättats till, anpassar sig löntagare och företag till den högre inflationen och ekonomin återvänder till den naturliga arbetslöshetsnivån.

För monetaristerna är den viktiga slutsats man kan dra att den keynesianska expansionspolitiken bara tillfälligtvis kan leda till minskad arbetslöshet. För att uppnå mer permanenta förbättringar vad gäller produktion och sysselsättning behövs andra åtgärder, främst inriktade på att förbättra den i grunden problemfria marknadsekonomins funktionssätt. Kan man bara få till stånd en effektiv resursallokering, goda förutsättningar för tillväxt och konkurrenskraft så löser sig ekonomins problem.

Med sin i grunden optimistiska syn på marknadsekonomins förmåga att själv lösa sina problem föreslår Friedman och monetaristerna en ekonomisk politik inriktad på åtstramning.

Man kan bara få bukt med inflationen om man skär ner de offentliga utgifterna, minskar budgetunderskottet och håller tillbaka ökningen av penningmängden.

I västvärlden har man i stor utsträckning tillämpat denna politik sedan 1980-talet. Inflationen har gått ner, men arbetslösheten har samtidigt kommit att stiga till oanade höjder. Tvärtemot förutsägelseerna har arbetslösheten när den väl stigit kommit att permanentas på en hög nivå. De som en gång blivit utan arbete har haft svårt att ta sig in på arbetsmarknaden igen. Ungdomar, äldre och lågutbildade har kommit att utgöra en permanent utslagen grupp på arbetsmarknaden. Enligt många av monetarismens kritiker är detta ett alltför högt pris att betala för att få ner inflationstakten i ekonomin.

Flera monetarister har föreslagit att man skulle kunna minska arbetslöshetsproblemet om regeringarna i förväg gick ut och talade om enligt vilka normer man tänker bedriva den ekonomiska politiken och sedan långsiktigt och konsekvent hålla fast vid denna. En sådan normpolitik har ofta inneburit att man fört fram förslag om en oberoende och stark riksbank som trovärdigt kan fastslå hur mycket penningmängden får lov att öka med. Ett konsekvent fasthållande vid detta mål skulle enligt förespråkarna göra att företag och löntagare ställer in sina inflationsförväntningar därefter och leda till att arbetslösheten blir kortvarig och liten.

Både svenska och utländska erfarenheter under 1990-talet har dock visat att det är mycket svårt att både införa och efterleva sådana normer. Det finns ett inneboende dilemma i all normpolitikens anspråk på trovärdighet. För att visa sig trovärdig måste arbetslösheten få tillåtas öka kraftigt så att ekonomins aktörer ser att regeringen menar allvar. Men samtidigt har ju normen då visat sig otillräcklig eftersom den tillåter en ökning av det som dess införande skulle förhindra. I mycket är normpolitik därför en självförgörande strategi.

Den nyklassiska teorin och rationella förväntningar

Medan nykeynesianer på 1960- och 1970-talen försökte komma tillrätta med stagflationsproblemet, försökte andra ekonomer att vidareutveckla en del monetaristiska idéer med hjälp av ett nytt begrepp, rationella förväntningar. Dessa ekonomer – med Robert Lucas och Thomas Sargent i spetsen – skulle med tiden skapa en teori som kom att gå under namnet nyklassisk teori.

Under efterkrigstidens första decennier bedrevs en tämligen framgångsrik stabiliserande ekonomisk politik av keynesianskt snitt i stora delar av världen. Den statliga konjunkturpolitiken kunde hindra både för höga prisökningar och djupa lågkonjunkturer. Denna politikens avvägning mellan arbetslöshet och inflation bröt dock samman och vi fick 1970-talets stagflation, det vill säga både arbetslöshet och inflation. Friedman och monetarismen försökte förklara förändringen med sin teori om den naturliga arbetslösheten, i vilken stabiliseringspolitik inte har några effekter på lång sikt. Lucas och de andra nyklassiska ekonomerna gick ännu längre och hävdade att politiken inte ens var verkningsfull på kort sikt.

Människor lär sig att förutse vad de politiska beslutsfattarna och Riksbanken gör och de kan då omedelbart anpassa sig till de *systematiska* förändringar politikerna inför i ekonomin med sin penning- och finanspolitik. Ekonomins reala variabler – produktion, teknologi och sysselsättning - påverkas inte av de förutsägbara förändringarna i beslutsfattarnas politik. Man bör därför enligt nyklassikerna avstå från att bedriva makropolitik över huvud taget.

För den ekonomiska politiken innebär teorin om rationella förväntningar – tillsammans med antagandet om att det alltid råder jämvikt i ekonomin – att det inte finns några möjligheter att bedriva den typ av systematisk ekonomisk politik som exempelvis keynesianer förespråkar. Om regeringen försöker

åtgärda till exempel det statliga budgetunderskottet, så kommer människorna omedelbart att revidera sina framtidsplaner och neutralisera verkningarna av de politiska åtgärderna. Slutsatsen man drar är att marknaden sköter sig själv bäst och att det inte lönar sig att försöka styra den. Denna slutsats är kanske också anledningen till teorins genomslagskraft i ekonomikåren. Teorin om rationella förväntningar bekräftar och stärker en nyliberal ideologi och gör det möjligt att använda teorin som ett slagträ i den ekonomisk-politiska debatten.

Teorins syn på marknadens effektivitet och prISRörlighet innebär bland annat att man uppfattar omfånget av ofrivillig arbetslöshet som överdrivet. Nästan all arbetslöshet är frivillig och beror på att människor inte tycker att deras löner är höga nog för att de ska vilja arbeta.

Teorin om rationella förväntningar bygger på ett antagande om tillvaron som styrd av kända slumpmässiga processer där genuin osäkerhet inte existerar. I en sådan värld kan vi aldrig bli förvånade och besvikna på annat sätt än vad vi blir vid roulettebordet. I den verkliga världen däremot tar vi och utsätts vi dagligen för beslut vars själva genomförande helt och hållet ändrar vår framtid.

För teorins kritiker – till vilka denna boks författare hör – står det helt klart: Förväntningar är inte rationella. Marknader opererar inte under perfekt konkurrens. Löner är trögrörliga. Pengar är inte neutrala. Och så länge en ekonomisk teori utgår från motsatsen har den inte mycket att erbjuda av verklig förståelse och förklaring av ekonomiska mekanismer i ett samhälle.

Humankapitalteorin

Det så kallade Nobelpriset i ekonomi tilldelades 1992 Gary Becker för dennes vidgade tillämpning av "mikroekonomisk analys till att gälla ett brett område av individers beteende och relationer även utanför marknaden". (Vetenskapsakademins information om Sveriges Riksbanks pris i ekonomisk vetenskap 10 oktober 1992)

Becker har tillämpat ekonomisk teori på alla områden, från kriminalitet, familjebildning, diskriminering och utbildning, till tandborstning och kärlek. Utgångspunkten har alltid varit densamma: individer är rationella i den bemärkelsen att de alltid försöker maximera sina nyttor eller preferenser. Alla mänskliga aktiviteter kan därför beskrivas utifrån denna ekonomiska teori om rationella val. Brott begås därför att upptäcktsrisken är för låg. Familjers beslut att skaffa barn styrs av samma mekanismer som vid anskaffning av kylskåp och TV-apparater. Borsta tänderna gör vi för att det är dyrt att gå till tandläkaren, och kärlek ger vi bara i den mån det ökar vår egen nytta.

De inom samhälls- och humanvetenskaperna som inte tillämpar det strikt ekonomiska angreppssättet är enligt Becker intellektuellt ohederliga och döljer egen okunskap bakom andras tillskrivna irrationalitet. De som förklarar mänskligt beteende utifrån modeller där även begrepp som institutioner, irrationalitet, okunskap, normer och traditioner förekommer, "försöker bara dölja sin egen okunskap om individers beteenden." Att anledningen snarare kunde vara att den ekonomiska analysen bygger på i hög grad ifrågasättbara utgångspunkter föresvävar inte Becker, som i Milton Friedmans anda hävdar att ju betydelsefullare teorin är, desto mer orealistiska är dess antaganden.

Mest känd är Becker som grundare av humankapitalteorin. I grunden är tanken bakom humankapitalteorin väldigt enkel. Individers satsning på att utvidga sitt humankapital – intelligens, kapacitet och kunskaper – sägs kunna analyseras som ett individuellt investeringsbeslut, där framtida intäkter och kostnader vägs mot varandra i ett livscykelperspektiv. Enligt teorin investerar människor i utbildning för att få högre lön, och detta skulle bland annat förklara de stora löneskillnader som förekommer i de flesta samhällen. Får man inte ett tillräckligt stort överskott så investerar man inte. Individens motivation att tillägna sig kunskap minskar och utbildningssystemets kvalitet försämras. Med utgångspunkt från teorin har man också bland annat försökt beräkna olika

utbildningars samhälleliga avkastning, förklara varför det finns lönedifferenser och löneprofiler över tiden, slaveriets ekonomi och hälsoekonomiska kalkyler.

Institutioner och normer spelar i denna teori ingen som helst roll, till skillnad från exempelvis de teorier som vill förklara utbildningens betydelse i termer av dess förmåga att signalera allmän prestationsförmåga eller som urvalsmekanism.

Becker har i flera av sina arbeten fört fram tanken på konsumenten som något annat än bara en passiv individ som uppfyller sina preferensordningar. I stället har han velat frammana bilden av en aktiv, ständigt rationellt kalkylerande individ, som med ett ständigt öga på framtiden och förväntningar om denna försöker optimera sin tidsanvändning. Hushållet är som 'en liten fabrik' och själva konsumtionsakten är bara en förmedlingslänk mellan företagets produktion och den egna. I sin generella teori för hushållets allokering av tid menar sig Becker visa hur konsumenten utifrån sin tidspreferens och budget omvandlar sina varor till optimal tillfredsställelse. Becker har även försökt bygga en teori om familjens beslut om äktenskap, barn och skilsmässa. Och han har analyserat brottslig verksamhet som ett rationellt beteende under osäkerhet, där bland annat sannolikhet för upptäckt och strafflängd sägs påverka brottslighetens omfattning.

Över huvud taget är det minst sagt tveksamt om den ahistoriska, individualistiska och inskränkta statiska formalism som Becker står för är hållbar. Samhället består ju inte av isolerade atomer, utan av ömsesidigt beroende individer som i ett historiskt och sociokulturellt sammanhang utvecklar institutioner som är med och formar existensvillkor och preferenser. Redan när Becker lanserade sina teorier i början av 1960-talet menade många kritiska samhällsforskare att denna typ av modell bara var ytterligare en i raden av tvångströjor stickade av samhällsvetenskapernas självutnämnda 'drottning'. Att kritiker hävdar att de flesta individer i verkligheten inte reagerar på ekonomiska incitament på det mekaniska sätt som antas i ekonomisk teori bekymrar föga teorins förespråkare.

Utbudsekonomi

Enligt nyklassikernas teori står det helt klart att om man tar hänsyn till både inflation och inflationsförväntningar, så blir effekterna av efterfrågepolitiken väsentligt mycket mindre än vad keynesianer hävdar. Några av dem har därför också betonat vikten av att bedriva en utbudsekonomi. Genom att till exempel minska skattetrycket och avreglera marknader, skulle kostnader och inflationsförväntningar sänkas och utbudet öka. En av de mer välkända utbudsekonomerna var Arthur Laffer som konstruerade den så kallade Lafferkurvan. Denna avsåg att visa att om skattesatserna blir för höga, så minskar statens skatteintäkter eftersom folk börjar skattefuska, minska sitt arbetsutbud eller svartjobba. Sänkte man skattetrycket skulle statens intäkter därför öka och finansiera sig själv. Den amerikanske presidenten Ronald Reagan tillämpade denna idé i början av 1980-talet. Verkligheten motsvarade inte teorin och de skattesänkningar som genomfördes ledde till ett rekordstort budgetunderskott.

Nyösterrikisk teori

Ett av de allra viktigaste samhällsproblemen är att förklara hur ordning kan uppstå ur alla enskilda individers planer och handlingar. Hur ska all den kunskap som finns utspridd hos olika individer kunna komma oss alla till godo? Enligt den nyösterrikiske filosofen och ekonomen Friedrich von Hayek – med inspiration från David Hume och Smiths "osynliga hand" – sker detta huvudsakligen genom en ur naturen framsprungna spontan ordning. Till skillnad från organisationer saknar denna mål och är inte avsiktligt rationell. Dess främsta förtjänst är dess förmåga att hushålla med den utspridda kunskapen.

Hayek använder denna teori för att förklara framväxten av samhällets institutioner, främst dess rättsregler, som han menar i huvudsak har uppkommit spontant. De regelsystem som inte visat sig vara effektiva har under evolutionens gång selekterats bort och ersatts av effektivare. Denna tanke på att evolutionen skulle gå mot allt större effektivitet går också igen i Hayeks försvar för kapitalismen och den fria marknadsekonomin.

Nyösterrikarna är skeptiska mot både keynesianismen och monetarismen, som man menar arbetar alldeles för mycket med aggregerade enheter. För nyösterrikarna är till exempel det centrala konjunkturpolitiska problemet också annorlunda än de andra makroekonomiska skolornas. För nyösterrikarna handlar det om att förstå varför marknadens Stålmän – entreprenörerna – under vissa perioder misslyckas med att koordinera de olika individernas planer. I grunden förklarar man det med att staten låtit penningmängden få expandera allt för mycket. Även om konjunkturen består av reella fenomen är den bakomliggande orsaken monetär. Med en sådan syn är man självklart kritisk mot försök att dämpa konjunktursvängningarna med expansiv keynesiansk politik

Med sin processororienterade syn på marknaden intar nyösterrikarna naturligt nog en avvisande inställning till all form av socialism och planekonomi. De ifrågasätter över huvud taget möjligheten av att ersätta marknadsmekanismen och den spontant ordnade och upptäckande ekonomin med en centralstyrning. Framför allt Ludwig von Mises ifrågasatte – i den så kallade kalkyldebatten på 1920-talet – möjligheten av att ersätta det decentraliserade prissystemet med rationellt kalkylerade statliga planvärden. Ingen individ eller enskilt organ kunde besitta all den nödvändiga information detta skulle kräva. Hayek fördjupade dessa tankegångar i sin 1944 utgivna *Vägen till trældom*. Tendensen mot ökad planering även i liberala demokratier skulle enligt Hayek leda till dessa demokratiers undergång. Hade man väl en gång släppt in planeringen gick det inte att stoppa dess utbredning. Den ekonomiska friheten skulle begränsas och i sin förlängning även underminera den politiska friheten.

Politiskt företräder nyösterrikarna en extrem form av individualism som är vanlig i nyliberalismen. Likt 1800-talets harmoniekonomer hävdar man att fria val på marknaden skapar den bästa av alla världar. Låter man bara den fria marknaden sköta sig själv utan statlig inblandning skapas spontant ett samhälleligt optimum. Denna marknadsideologi kan dock starkt ifrågasättas för att ge uttryck för (nyliberalt) politiskt önsketänkande snarare än vetenskaplig och historisk analys.

Public choice

Public choice-skolans huvudverk är James Buchanans och Gordon Tullocks *The Calculus of Consent* (1962). Där hävdas bland annat att politiska beslutsprocesser bör analyseras på samma sätt som man inom den ekonomiska teorin analyserar individuella konsumenter och företag. Liksom dessa styrs av sina egenintressen, styrs politiker och statliga och kommunala beslutsfattare av sina strävanden att försöka gynna sina egenintressen. Viljan att bli omvald och utöva makt gör att dessa grupper försöker utnyttja och manipulera det politiska systemet för att sko sig själva.

Enligt public choice-skolan skulle detta vara en av de viktigare orsakerna bakom den offentliga sektorns expansion. Lagom till valen satsar politikerna på kostsam efterfrågestimulerande expansionspolitik för att försäkra sig om att bli omvalda. Och genom att bedriva kohandel med varandra ser man till att de egna särintressena gör sig gällande på allmänintressets bekostnad.

En vanlig tendens hos public choice är också att beskriva den offentliga sektorn som sämre än den privata ur ren effektivitetssynpunkt. Utgångspunkten är oftast att den offentliga sektorns effektivitet kan förbättras om man förändrar dess institutionella struktur i riktning mot den privata sektorns. Marknadskonkurrens uppfattas som självklart effektivitetshöjande för offentlig verksamhet.

Människan är enligt public choice-skolan en rationell, egoistisk nyttomaximerare. Detta gäller både inom ekonomin och politiken. I valbås som snabbköp är människan som väljare och kund i grunden en och samma. Teorins kritiker har försökt visa att individer tvärs emot skolans antaganden kan bete sig altruistiskt både vid marknadsval och politiska val.

Public choice-skolan menar att det råder total enhällighet på marknaden, eftersom ett frivilligt avtal mellan två parter innebär att båda är nöjda med villkoren. Marknaden uppfyller därför demokratins krav bättre än majoritetsbeslut gör.

Enhälliga åtgärder bör enligt skolan alltid genomföras eftersom de är ekonomiskt effektiva i bemärkelsen att någon får det bättre utan att andra får det sämre. Samtidigt anser man att enhälligheten är en garant för en individualistisk frihetsprincip av liberal typ, eftersom ingen majoritet då kan tvinga en minoritet att ändra sig i en privat angelägenhet. Som man dock kunnat visat i teorin om samhälleliga val går det inte alltid att konstruera en social välfärdsfunktion som uppfyller båda dessa krav (pareto- och frihetsprincipen). Public choice-skolan har försökt finna en väg ut ur denna konflikt genom att tillåta individerna att genom ett slags kontraktsförfarande avstå från sin valfrihet mot compensation. Denna kontraktsteori kan dock ifrågasättas på samma grunder, eftersom kontraktet innebär att individens valfrihet inskränks. En individ kan visserligen *föredra* ett visst kontraktstillstånd, men eftersom det innebär en försäljning av den egna friheten vill han kanske inte *välja* efter dessa preferenser.

Slutsatser

Nyliberalismen är inte död, men verkligheten har hunnit ifatt den och tvingat den på defensiven.

Nyliberalism är oförenlig med idén om ett välfärdssamhälle. Marknaden kan inte garantera uppfyllandet av grundläggande individuella och sociala mål som vi alla värdesätter. Trygghet och välstånd – för alla och inte bara för mjuklandande fallskärmsdirektörer – kan bara uppnås om marknadens krafter balanseras av en väl fungerande demokrati. Vi måste i gemensam politisk handling vägra att avhända oss allt inflytande över ekonomin. Politikens och demokratins räckvidd måste också spänna över ekonomin. Marknadens osynliga hand behöver en synlig hand vid sin sida.

